

A
ESİN.E
BAL
1981

~~B-IV-8/4~~ 274

KÜÇÜK TÜRK-İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ

TÜRK - İSLÂM ÂLEMİ
TARİH, COĞRAFYA, ETNOGRAFYA
VE BİYOGRAFYA LUGATİ

BAŞBAKANLIK KÜLTÜR MÜSTEŞARLIĞI'NIN
KARARI ÜZERİNE
İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ YAZI KURULU
(B. KÜTÜKOĞLU, O. F. KÖPRÜLÜ, İ. KAFESOĞLU, S. BULUÇ,
N. M. ÇETİN) TARAFINDAN

268

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ'NİN İSTANBUL BASKISI
ESAS TUTULARAK YENİDEN TELİF, KISALTIMA,
DÜZELTME VE TAMAMLAMA SURETİYLE
HAZIRLANMIŞTIR

4. FASİKÜL

AZAK - BASRA

* BALASAGUN

Dr. EMEL ESİN

KÜLTÜR BAKANLIĞI

İSTANBUL

MİLLİ EĞİTİM BASIMEVİ

1981

Bu fasiküldeki maddelerin yazarları :

- AZAK (M. Cavid Baysun). Kıs.
- AZÂZİL (Salih Tuğ)
- AZER (Vâhid Çabuk)
- AZERBAYCAN (Z. Velidi Togan - [Tahsin Yazıcı]).
- ÂZERI (M. Fuad Köprülü). Kıs.
- AZİZ EFENDİ (A. Hamdi Tanpınar). Kıs.
- AZRÂİL (Salih Tuğ)
- BAB (J. Hell). Kıs.
- BABA (M. Fuad Köprülü). Kıs.
- BÂBIALİ (Tayyib Gökbilgin). Kıs.
- BABUR (M. Fuad Köprülü). Kıs.
- BAC (M. Fuad Köprülü). Kıs.
- BAĞDAD (M. Streck - M. Cavid Baysun - [Orhan F. Köprülü]).
- BAHÂDIR (M. Fuad Köprülü). Kıs.
- II. BAHÂDIR ŞAH (H. Beveridge). Kıs.
- BAHÇESARAY (Mustafa Kafalı)
- BAHRIYE (Şehabeddin Tekindağ)
- BAHŞI (M. Fuad Köprülü). Kıs.
- BÂKİ (Mehmed Çavuşoğlu)
- BAKÜ (Mustafa Kafalı)
- BALÂ (M. Cavid Baysun). Kıs.
- BALABAN (M. Fuad Köprülü). Kıs.
- BALAKLAVA (Mustafa Kafalı)
- BALASAGUN (Emel Esin - Vâhid Çabuk)
- BALIK (Kemal Eraslan)
- BALIKESİR (Besim Darkot). Kıs.
- BALKAN (Besim Darkot). Kıs.
- BALKAS (Mustafa Kafalı)
- BALTACI (Vâhid Çabuk)
- BALTACI MEHMED PAŞA (Münir Aktepe)
- BALYOS (Münir Aktepe)
- BANAT (Vâhid Çabuk)
- BARABA (Mustafa Kafalı)
- BARBAROS HAYREDDİN (Şerafettin Turan)
- BASRI (Mehmed Çavuşoğlu)
- BASRA (Tayyib Gökbilgin)

- 1) Başında * bulunan maddeler yeniden yazılmıştır.
- 2) Eski müellifinin adından sonra [] içinde ikinci bir isim bulunan maddeler tâdil ve ikmâl edilmiştir.
- 3) Bazı maddelerin sonunda yer alan „Kıs.” kelimesi „Tarihî Ansiklopedisi”ndeki maddenin kısaltılmış olduğunu gösterir.

keri deniz üssü olarak kullanılmıştır. Kırım harbi sırasında şehir, 26 Eylül 1854'te İngiliz kuvvetleri tarafından zaptedilmiş, Sivastopol kuşatması ve harbin devamınca müttefiklerin karargâhı olmuştur. Balaklava bugün küçük ve ehemmiyetsiz bir limandır.

Bibliyografya: Martin Bronevskiy, *Kırım* (trc. Kenâl Ortaylı), Ankara, 1970; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme* (İstanbul, 1928), VII; Seyyid Mehmed Rıza, *es-Sebü's-seyyâr* (nşr. Kâzım Bek), Kazan; Ethem Feyzi Gözaydın, *Kırım* (İstanbul, 1948); A.L. Jacobson, *Kırım* (Moskova-Leningrad, 1964); Oktay Aslanapa, *Kırım ve Kuzey Azerbaycan'da Türk eserleri* (İstanbul, 1979); Hamdi Geray, *Türk Moğol imparatorluğunun müstakil bir ülkesi olan Altın Ordu devletinin tarihçesi ve bu devletin bir ülkesi olan Kırım* (Türkiyat Enstitüsü, mezuniyet tezi, nr. 11); *IA*, mad. BALAKLAVA.

BALASAGUN. VI. - IX. yüzyıllarda Türk hükümdarlarının başkenti olmakla tanınan, Çu ırmağının güneyinde bir şehir olup, harâbelerinin yeri ve isminin aslı hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. W. Barthold, yaptığı tetkik gezilerinde, Balasagun'un bugünkü Ak-peşin harâbelerinin yerinde olduğunu ileri sürmüş ve bu, son kazılarla da ispatlanmıştır. Arap ve Fars kaynaklarında *Balâsagûn* ve *Balâsâhûn* şekillerinde görülen şehrin ismi, Mukaddesi'de *Valâsûhûn* ile *Balâ-sâhûn* tarzında yer almıştır. Diğer taraftan Balasagun için Mahmud Kâşgari'de geçen *Kuz-ordu* ismi, Çin kaynaklarında da görülmektedir. Ayrıca *Kuz-Uluş*, *Kuz-Balık* veya *Guz-Balık* şekilleri de kullanılmıştır. Moğollar ise burasını, *Gubalık* (Güzel şehir) olarak adlandırmışlardır.

Kâşgari, Büyük İskender ile ilgili bir efsâne dolayısıyla Balasagun'un, o zamandan beri mevcut olduğunu inâ eder. Cüveynî ise, burasını Uygu hakanı Bügü Kağan tarafından inşâ olduğunu yazar.

619-630 yılları arasında Batı Gök-Türk hakanı Tong Yabgu'nun eline geçen şehir, 658'de bir ara Çinlilere intikâl etmiş ve etrafı surla çevrilmiştir. Daha sonra Türkiş hükümdarlarının başşehri olmuş, 766 yılında ise, Karlukların eline geçmiştir. Karluk hükümdarı Bilge Kül Kadir'in Kara-Han unvanını almasıyla ortaya çıkan Kara-Hanlı devletinin başkenti olmuştur. Bu devirde oldukça geliştiği anlaşılan Balasagun'da yetişmiş ilim ve idare adamları arasında en meşhurlarından biri Kutadgu Bilig yazarı Yusuf Has Hâcib (XI. yüzyılın ikinci yarısı)'dir Bu devrede Kuz-ordu adı ile anılan ve bu adla Kara-Hanlı sikkelerinde geçen Balasagun, 1123 yılında Çu havzasına yerleşen Kara-Hitaylar tarafından başkent olarak seçilmiştir. 607 rebülevvel (1210 ağustos-Eylül)'inde Talas üzerindeki mu-

harehede Kara-Hitaylar, Hârizmşâhlara yenildi. Ancak Balasagun şehri mağlûplara kapısını açmayınca Kara-Hitay ordusu 16 günlük bir kuşatmadan sonra şehri zapt etti ve Cüveynî'ye göre, 47.000 kişiyi kılıçtan geçirdi. Cengiz Han zamanında, Moğol kumandanı Cebe tarafından bir mukavemetle karşılaşmadan zaptedilen şehir, 1259 yılında Kara-Hanlı soyundan Dânişmend Tegin'in elinde bulunuyordu.

Çu ve İli bölgesindeki diğer şehirler gibi Balasagun, Moğol hanlarının 1269'dan itibaren buralara göçebeleri yerleştirmesi ve şehir halkını da başka yerlere nakletmesi sonucu gerilemiştir. Şehir ancak XIX. yüzyılda yeniden meskûn hâle geldi ise de, eski parlak seviyesine ulaşamadı.

Orta-Asya ticâret yolu üzerinde bulunan Balasagun, bilhassa başşehir olduğu devirlerde gelişme göstermiştir. Çeşitli Türk boylarının yaşamış bulunduğu şehirde, Süryânî harfleri ile Türkçe yazılmış birçok hıristiyan mezarına da tesadüf olunmuştur. Aynı zamanda hükümdar sarayı olarak da kullanılan kalenin dışında, bazı Budist tapınaklarının harâbeleri de ortaya çıkarılmıştır. Son yapılan kazılarda Türk hakanlarına âit pek çok sikke ve damga da bulunmuştur.

Bibliyografya: W. Barthold, *Orta Asya tarihi hakkında dersler* (İstanbul, 1927), s. 69; ayn. mll., *Türk. trc. Orta Asya'da Moğol fütuhatına kadar hıristiyanlık*, *TM*, 1925; ayn. mll., *Turkestan Down to the Mongol Invasion* (Oxford, 1928), s. 256; A. N. Bernştam, *Qsnovie etapt istorii kul'turı Semireç'ya i Tygşa-ya, Sovietskaya Arheologiya*, XI, 263; G. Clauson, *Akbeşim-Suyâb*, *JS*, 1961, s. 4; E. Chavannes, *Documents sur les Turcs Occidentaux* (Petersburg, 1900), s. 10, 28; L. P. Kızlasov, *Rabotı Çuşkogo Arheologičeskogo otrjada v. 1953-1954 gg. Kratkje Soobşçeniya İnstituta etnografi İ Akademii Nauk SSSR* (Moskova, 1957), XXVI; ayn. mll., *Arheologičeskje isledovaniya na gorodiçe Ak-beşim V. 1953-1954 gg.*, *Trudi Kirgizskaya arheologo - etnografičeskaya ekspeditziya* (Moskova, 1959), II, resim 1; P. N. Kojemyako, *Rannesrednevekovje goroda i pışeleniya Çuşkoy dolini* (Frunze, 1959), s. 78, 126 v.d.; A. M. Belenitzkiy - I. B. Bentoviç - O. G. Bol'sakov, *Srednevekoviy gorod Sredniy Azii* (Moskova, 1973), s. 208 v.d., liste ve plan; O. I. Smirnova-A. M. Şerbak, *Moneti iz raskopok gradışça Ak-Bemiş N. 1953-1954 gg.*, *Uçenie İapışki İnstituta Vostokovedeniya Akademii Nauk SSSR* (Moskova, 1958), XVI; L. P. Zfyablin, *Vtoroy buddiyskiy hram Akbestinskogo gorodişça* (Frunze, 1961); J. Mingona, *The Early Spread of Christianity in Central Asia*, *Bull. of the John Rylands Library* (Manchester, 1925), s. 306; E. Bretsch-